

Orhan Camii in Bursa im Jahre 1414 wieder erbaut worden ist¹³. Denn die Architektur dieser Zeit ist nun zu einer Reife gelangt, die 1419 in Bursa die Yeşil Cami entstehen liess¹⁴.

Trotz allem müssen wir wohl annehmen, dass die Sultan Orhan İmaret Moschee in Bursa 740 (1139) erbaut wurde und mit einigen Renovierungen und Veränderungen in den Details bis in unsere Zeit erhalten blieb. Im Plan wie in der Architektur ist es möglich auf einige Mängel und Versuche dieser ersten Periode aufmerksam zu werden. Wie in der Sultan Orhan İmaret Moschee in İznik sehen wir auch hier grüne Fliesen auf der Aussenfassade der Mihrabwand. An den Nebenwänden sind noch die Spuren der alten Fliesendekoration vorhanden. Das Minarett ist auch hier wohl wie in der Sultan Orhan İmaret Moschee in İznik, auf der Wandhöhe, aber links im Gegensatz zu İznik. In der Hauptstadt des neu gegründeten und sich vorwärts entwickelnden Staates wurden alle Möglichkeiten und alle schaffenden Mächte aufgebracht, um in Bursa für Sultan Orhan ein Baukomplex mit einer İmaret Moschee zu erbauen. Auch später in der osmanischen Architektur ist der gleiche Vorgang aufgetreten. Die Üç Şerefeli Cami in Edirne, die 1438-1447 von Sultan Murat II. erbaut worden ist, steht als eine überraschende Erscheinung, die die vorherige Entwicklungsstufen einfach überschritten hat¹⁵. Das Gleiche kann auch in Bursa festgestellt werden.

Die zweite Ausgrabung (9-17 Juli 1964) hat keine wesentliche Änderung im Grundriss gebracht. Aber die Einzelheiten sind, nachdem die Seitenräume und die Vorhalle ganz gereinigt und freigelegt waren, noch deutlicher in Erscheinung getreten (Plan 4). Im Vorraum waren rechts und links je einen mit Fliesen Verkleideten rechteckigen Nischen, im Hinterraum eben solche Nischen jedoch Ohne Spuren von Fliesen Verkleidung zu sehen.

In den Nebenräumen ist der Fussboden 30 cm. höher als der Vorraum. An jeder Seite der Seitenräume je ein Fenster und am rechten Seitenraum eine zweite Tür an der West Wand waren festzustellen. Vor diesem Eingang ist der Fussboden mit einem grossen Steinblock bedeckt und vom übrigen mit Ziegel bedeckten Fussboden getrennt.

Die Vorhalle hat nun normale Tiefe erreicht und es stellte sich heraus dass ihre Fussboden an beiden Seiten 30 cm. höher als der Mittelteil war.

13 — Sedat Çetintaş, *Anıtlar* I. s. 37.

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Orhan Gazi Devrinde Mimari*, Ankara İlahiyat Fakültesi, Yıllık I. 1956. S. 129.

14 — Ekrem Hakkı Ayverdi (*ibid*) s. 129-131

15 — Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İst. 1949 s. 14.

JAN REYCHMAN (Varşova)

ISTANBUL'DA ESKİ LEHİSTAN DEVLETİ ELÇİLİĞİNİN YERİNE DAİR

XIX. yüzyılda, Türk-Leh münasebetlerine âit tuhaf bir rivayet ortaya çıkmıştı. Güyâ Türkiye, Lehistanın XVIII. yüzyıldaki taksimlerini hiçbir zaman tanımamıştı ve bu yüzden de Babiâli, bir Leh elçisini bekliyordu. Hatta, Babiâlide verilen ziyafetlerde, bu elçi için ayrılmış daima bir boş yerin bulunduğu söyleniyordu¹. Bu rivayete bağlanan ve bizi bilhassa burada ilgilendiren diğer bir rivayet daha vardır ki o da Lehistan elçiliği binası idi. Bu rivayete göre, XVI-XVIII. yüzyıllarda İstanbul'da Lehistan elçiliğinin kendi mülkü olan bir binası vardı ve Lehistan parçalandıktan sonra, burası Babiâlinin himayesine girmiş, böylece Lehistanın hükümrânlığının sembolü olan bu yegâne hür toprak parçası, hukuken tanınıyordu². Bu rivayet, İlk Dünya harbi sırasında bir defa daha canlandı. Bu hususda Macar, Türk, Alman ve Polonya gazete ve dergilerinde birçok makale çıkmasına rağmen, gene de bu rivayetin mahiyeti ve içindeki hakikat payı belirtilmemişti.

Eski rivayetlere göre, Polonya elçiliğinin binası, bir konak idi. Bu, daha eski bir binanın yerine yapılmıştı. İlk konak, Abdullak Ömer adına yapılmış ve 1600 yılına doğru yanmıştı. Leh prenslerinden Czartoroski'nin isteği üzerine, Held adında bir Alman mimarı, takriben 1720 yılına doğru yeni bir bina yapmış, bu da 1860 a doğru yenilenmişti. Tek katlı bir yapı olan bu elçilik binasının bahçesinde Viyana'da Schönbrunn'daki çeşme gibi bir havuz bulunuyordu. Tanınmış Macar müsteşriki Armin Vambéry bu konağı ziyaret etmiş, ve Moric Jokaia'ya yazdığı bir mektubunda, Polonya'nın bu yegâne hür toprağını tasvir etmişti. Vambéry'nin ifadesine göre, Polonya'nın üçüncü taksiminden sonra, Sadrâzam, yeniden kurulacak hür Polonya'nın

1. T. Gasztowtt, *La Pologne et l'Islam*, Paris 1907; T. Gasztowtt, *Turcya u Polska* (= *Türkiye ve Polonya*), Paris 1913

2. J. Reyçhman, *Zycie polskie w Stambule w XVIII w.* (XVIII. yüzyılda İstanbul'da Leh hayatı) Varşova 1959.

İstanbul'daki temsilcisine sırası geldiğinde teslim edilmek üzere, elçiliğin anahtarlarına elkoymuştu³.

Birinci Dünya harbi sırasında bu mesele tartışma konusu olurken, Halil Ethem, Polonya'nın İstanbul'da bir daimî elçiliğinin bulunmadığını ve Leh elçilerinin de genel olarak yabancı devlet temsilcilerine tahsis olunan Elçi Hanı'na konakladıklarını ileri sürmüştü⁴. Bu hususta daha etraflı bilgiler, Alman F. Schrader tarafından eklendi. Schrader'e göre, Leh temsilcileri son devirlerde Beyoğlunda oturmuşlardı. Bu husus ortaya konulduktan sonra Leh elçiliğinin evvelce Beyoğlunda, yakın zaman öncesine kadar Leh sokağı = Polonya sokağı denilen bugünkü Nuruziya sokağında, Fransa elçiliği binasının komşusu olan bir yere yerleşmiş olduğu iddia edilmisti. Bu hipotezin taraftarlarına göre, Leh elçiliği binası, XIX. yüzyıl başlarında tamamen yanmış, harabesi ortadan kaldırılmış, arsasını da komşusu olan Fransız elçiliği ile İtalya konsolosluğu aralarında paylaşmışlardı⁵. Şu halde eski Lehistan elçiliği binası İstanbul topoğrafyasında üç ayrı problem halinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Yıldız sarayı dolaylarında, Ortaköy çevresinde olan bir bina. İkincisi İstanbul içinde Elçi hanı'dır. Üçüncüsü ise, Beyoğlunda Leh sokağındaki mevhum Polonya elçiliği binasıdır. Bu üç konuyu tek tek incelemek yerinde olur :

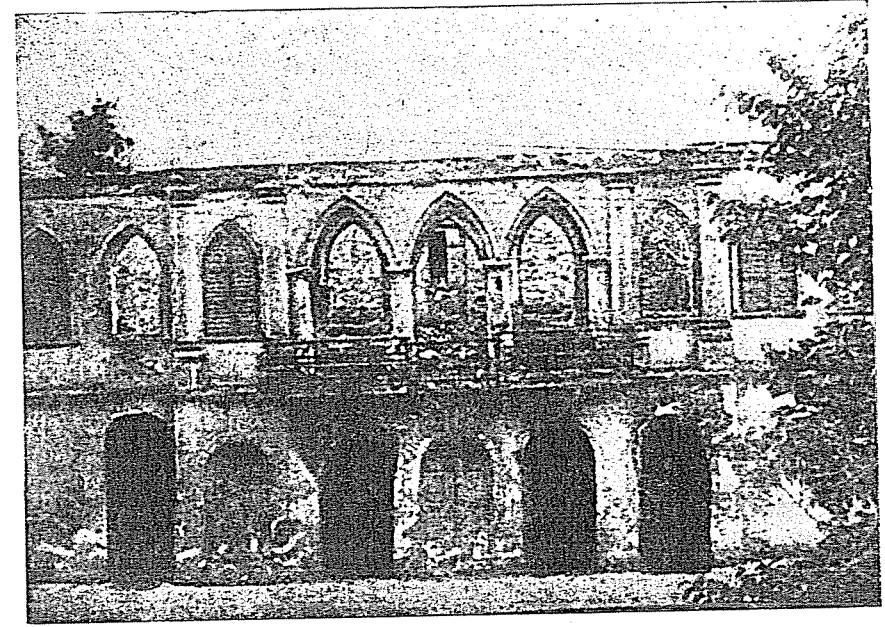
Yıldız sarayı dolaylarındaki muhayyel bina, bunların içinde en fazla çapraşık bir mahiyet gösterendir (Resim 1). Alman mimarlık tarihinde, Held adında bir Alman mimara rastlanmıyor. Çok etraflı Thieme-Becker, *Sanatçılar Ansiklopedisinde* Held adı yoktur⁶. Bu devirde hiçbir Prens Czartoryski bir Leh elçilik binasının kurulmasında rol oynamamıştır. Zaten bu rivayete göre Held'in yaşadığı devir de değişiktir. Kâh XVIII. yüzyılda, kâh XIX. yüzyılda yaşadığı iddia edilmektedir. Böylece bu rivayetin açık ve doğru olamayacağı birçok karanlık ve şüpheli taraflara sahip olduğu anlaşılıyor. Acaba bu rivayet nasıl doğmuştu? Bu, herhalde XIX. yüzyılda İstanbul'da bulunan Leh mültecilerine ait bir bina olmalı idi. Buraya, yanlış olarak elçilik denilmişti. Bu mülteci teşkilâtının başında, Prens Czartoryski bulunuyor-

3. A.H., *Ein polnisches Gesandtschaftspalais in Konstantinopel*, "Bauwelt" (Berlin), 7-XII-1916; *Ein polnisches Gesandtschaftspalais in Konstantinopel*, "Polen" (Viyana) 25-II-1917; F. Schrader, *Das polnische Gesandtschaftsgebäude in Pera*, "Osmanischer Lloyd" (İstanbul) Nisan 1917; Z. Maciejewski, *Legenda o ambasady polskiej w Stambule (İstanbuldaki eski Leh sefarethanisinin efsanesi)*, "Przegląd Wieczorny" gazetesi, Varşova 27-V-1917; J. Reychman, *Rzekoma siedziba dawnej ambasady polskiej w Stambule (İstanbuldaki eski Leh sefaretinin tahmini yeri)*, "Rocznik Orientalistyczny" XVII (1953).

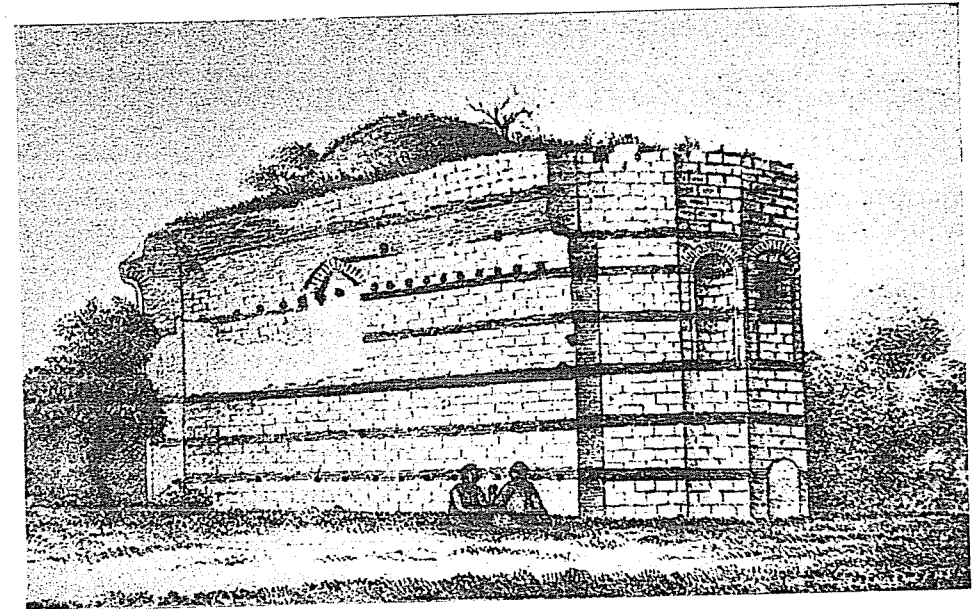
4. Ahmed Eminin bir makalesi, "Sabah" gazetesi. *Enquête sur une légende*, "Le soir" gazetesi (İstanbul), Halil Ethem'in makalesi.

5. F. Schrader, yukarıda zikredilen eserde.

6. Thieme - Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*.

Resim 1. Yıldız sarayı yakınında olduğu iddia edilen ve Lehistan konağı olduğu zannedilen binanın harabesi (1916 - Die Bauwelt dergisinden).

Resim 2. Boğdan sarayı şapelinin yıkıntısının eski hali (Paspatis'den, 1877).

du. Oğlu Vladislas Czartoryski, buradaki büroyu teftiş etmek üzere birçok defa İstanbul'a gelmişti⁷. Fakat bu mülteci ajanlığının binasının nerede olduğunu bilmiyoruz. Ortaköy veya Yıldız Sarayı dolaylarında olduğu hakkında hiçbir müsbet delile sahip değiliz. Fakat Ortaköy adı bizi başka bir ihtimal ile karşı karşıya bırakmaktadır. Eski Leh temsilciliğinin son memuru, Kont Aksak, Polonya parçalandıktan sonra Ortaköy'de yerleşmişti. Orada bir konağı olduğu ve kapanan elçilikten getirdiği, birçok evrak, resim ve mektubu burada muhafaza ettiği biliniyor. Acaba, bu Ortaköy'de olduğu söylenen Leh konağı, Aksak'ın konağı mı idi?

Elçi hanı ve Beyoğlu'ndaki elçilik binası problemine gelince bunları, tarihi kaynakların ışığında incelemek lâzım gelmektedir. Bildiğimiz başlıca kaynaklarda, İstanbul'da daimî bir Leh elçiliği hakkında hiçbir kayda rastlanmıyor. Başka memleketlerden farklı olarak, İstanbul'da Lehistanın devamlı bir temsilciliği yoktu. Ancak Kral Stanislav August (1764-1795) zamanında hernekadar İstanbul'da daimî bir Leh maslahatgüzârlığı ihdas edilmiş ise de, bu tam manası ile diplomatik bir temsilci değildi. Bu maslahatgüzârlığın kendisine âit bir binası yoktu, kira ile tuttukları ve devamlı olarak değişen binalarda oturuyorlardı⁸. İstanbul'dan bahseden eski kitaplarda da Lehistan sarayı hakkında hiçbir işarete rastlanmıyor. Hayli etraflı bilgiler olan Ermeni Kömürcüyan'ın eseri⁹, Leh elçiliğinin kendisine ait bir binasından bahsetmiyor. Alman seyyahı Murhard, Leh elçisinin İstanbul'a debdebeli bir sarayda konakladığını bildirmekle beraber, burasının kendisinin mülkü olduğunu söylemez¹⁰. Fransız seyyahı Tournefort ise "her yabancı temsilcinin Beyoğlu'nda kendisine mahsus sarayı olduğunu, yalnız Lehistan ve Dubrovnik'in temsilcilerinin İstanbul'da oturduklarını" bildirmektedir¹¹. Başka bir seyyah, Alman Riesedel ise, bütün yabancı diplomatların Beyoğlu'nda oturduklarını iddia etmektedir¹². İlk bakışta tenakuz halinde gibi gözükken bu bilgiler, XVIII. yüzyıldaki Türkiye'yi iyi tanıyan Lüdeke'den daha iyi anlaşılıyor. Ridesel, yalnız devamlı elçileri, Tournefort ise muvakkat bir süre için gelenlerin İstanbul'da oturduklarını kast etmektedir¹³.

7. A. Lewak, *Emigracja polska w Turcji 1831-1878. (= 1831-1878 yıllarında Türkiyedeki leh mültecileri)* Varşova 1935.

8. J. Reychman, yukarıda zikredilen eserde: B. Spuler, *Die europäische Diplomatie in der Türkei*. "Jahrbuch für Geschichte und Kultur der Slawen" 1935.

9. C. Comidas de Carbognano, (Kömürcüyan), *Descrizione topografica dello stato presente di Constantinopoli*, Bassano 1794.

10. F. Murhard, *Gemälde von Konstantinopel*, Petersburg 1805, s. 80-81.

11. M. Tournefort, *Relation d'un voyage de Levant*, Paris 1718, II, s. 8.

12. Riesedel, *Remarques d'un voyageur moderne au Levant*, Amsterdam 1773.

13. Chr. W. Lüdeke, *Beschreibung des Türkischen Reiches*, Leipzig 1780 I, s. 103 ve II, s. 217. 1706.

Polonya arşivi, eski Leh devleti maliyesi kayıtlarında, vekayinamelerde Lehistanın kendi elçileri için İstanbul'da bir binası olduğu hakkında hiçbir kayda rastlanmamaktadır. Bu hususta Türk kaynaklarında da bir bilgiye şimdiki halde rastlanmamıştır. Polonya'nın kendisine âit bir binası olmadığına göre, İstanbul'a gelen temsilciler nerede konaklıyorlardı ve yukarıda işaret edilen efsane ne surette doğmuştu? Üç hipotezden birincisi esrarını muhafaza ederken, diğer ikisi, yâni Elçihanı ile Leh sokağındaki bina üzerinde bir parça durulabilir. Bu iki rivayet arasında bâriz bir aykırılık yoktur. Çünkü bunlar ayrı ayrı devirlere aittir. Zaten İstanbul'da devamlı bir Leh sarayının bulunmamasına karşılık, kaynaklar buraya gelen temsilcilerin zaman zaman kira ile tutulan konakları hakkında etraflı bilgi veriyorlar.

Elçihanı rivayeti, bütün bunların en eskisidir. Bu han Tavukpazarı ve Çemberlitaş yakınında idi. Yabancı elçilerin inmesine mahsus büyük bir kervansaraydı. XVI. yüzyılda burada İmparatorluğun elçileri de ikamet ettiler. Fakat XVI. yüzyıl sonlarından itibaren, başlıca büyük devletler kendi temsilcilerine mahsus olarak İstanbul'da onların devamlı kalabilmeleri için izin aldıklarında, Elçihanı, artık sadece arada sırada İstanbul'a gönderilen Lehistan, Dubrovnik ve Erdel elçilerinin konakladıkları yer halini almıştı¹⁴. Elçihanından başka, diğer han ve kervansaraylarda da, bazı hallerde zuhurat olarak gelen temsilciler misafir ediliyorlardı. Nitekim 1557 de Türkiye'ye elçi olarak gönderilen Andrzej Bzicki'nin kâtibi Otwinowski, sefaretnamesi'nin bir yerinde şunları yazmaktadır: "... iki kervansarayda kaldık. Bunlardan biri karşıda geniş bir sokak üzerinde idi. Bu sokaktan gidildiğinde yeni Süleyman camiiine varılıyor"¹⁵. Bu cami Süleymaniye'den başka birşey değildir, cadde de herhalde Divanyolu olmalıdır. Belki burada bahsi geçen kervansaraylardan biri Elçihanı idi. 1621'de Kristof Zbaraski'nin başkanlığında İstanbul'a büyük bir Leh elçilik heyeti geldi. Bu elçiliğin manzum bir tarihi Twardowski tarafından yazılmıştır. Elçilik konağı hakkındaki kaydı kısaca Babıâli'nin Zbaraski'ye "debdebeli bir saray" tahsis ettiğinden hizmetkârları için ise diğer bir saray verdiğinden ibarettir¹⁶. Bu sarayın nerede olduğunu bilmiyoruz. Bu hususta Twardowski herhangi bir ipucu vermemektedir. Fakat aynı sarayda, aynı yüzyılın ortasından sonra, diğer bir Leh elçi-

14. Elçi hanı hakkında: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, 325; J. H. Mordtmann, *Encyclopédie de l'Islam*, I, 1913, s. 894. J. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, V, 391; F. Babinger, *Ein schriftgeschichtliches Rätsel*, "Keleti Szemle" (Budapeşte) 1913, s. 127; F. Luttor, *Adaléko az eldazi - Hanhoz*, "Turan" 1918, s. 286-288.

15. J. I. Kraszewski, *Podróz i poselstwa polskie do Turcji (= Türkiyede Leh seyyah ve elçileri)* Kraków 1860, s. 12.

16. S. Twardowski, *Przewazna legacja Krzystofa Zbaraskiego*, (K. Zbaraski'nin elçiliği) Wilno

sinin, Gniski'nin de kaldığını biliyoruz. 1633-1634 de Andrzej Trzebinski İstanbul'da geldi. Bu elçinin oturduğu yer hakkında Nâima şunları yazıyor:¹⁷

اوائل رمضان شريفده له قرالندن معتبر ايلچي آيله هدايا گلوب تكفور
سراينه قوندرديلر گلن ايلچي قرالک وزيری ایدی ديرلر

Tekfur sarayı, Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogennetos'un sarayı idi. XVII. yüzyılda harap olmuş. XVIII. yüzyılda bir çini fabrikası haline getirilmişti. Fransız seyyahı, Tournafort burasının harap oluşunu görmüştü. Son yıllarda burası geniş ölçüde takviye edilerek korunmuştur.¹⁸

İstanbul'a 1643 yılında gelen Bieganowski'nin yazdığı sefaretnamede işareti olunduğuna göre "Leh elçisi Boğdan sarayında konakladı kendisine ayrıca bir saray daha tahsis edildi"¹⁹. Boğdan sarayı denilen bina, aslında Boğdan voyvodası kapı kâhyaları için tesis edilmiş bir konak idi ve İstanbul'un kuzey-batı köşesinde (Karagümrük civarında) Kefeliler mahallesinde bulunuyordu. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Boğdan kapı kâhyaları artık burada ikamet etmemeğe başlamışlar, böylece sarayın mülkiyeti Osmanlı devletine geçmiştir. Bir süre boyunca Babıâli burasını yabancı diplomatlara, sefarethane olarak tahsis etmiştir. Nitekim 1634 yılında İsveç temsilcisi Paul Strasburg burada oturmuştu. Sonraları Boğdan sarayı harap olarak yıkılmış, 1784 de ise tamamen yanmıştır. Nihayet 1799 da Devlet, konağın arsasını satmış ve ancak özel ibadethanesi (şapeli) ayakta kalabilmiştir. Bugün bu küçük kilisenin çok ufak bir kalıntısı hâlâ durmaktadır²⁰ (Res. 2, 3).

1167 yılında Radziejowski adında bir lehli, elçi olarak Türkiye'ye geldiğinde, kendisine bir paşanın konağı (veya sarayı) tahsis edilmişti. Elçinin buradaki ikameti uzayınca, Babıâli Radziejowski'e başka bir bina, bir kervansaray tahsis etmeği uygun görmüş ise de, elçi bu binanın çok kasvetli, dar ve rahatsız olduğundan şikâyet etmiştir²¹. Ne yazık ki bunun İstanbul'un hangi kervansarayı olduğunu bilemiyoruz. Osmanlı İmparatorluğuna 1677-1678 yıllarında elçi gibi gönderilen Jan Gninski'nin yazılarında, İstan-

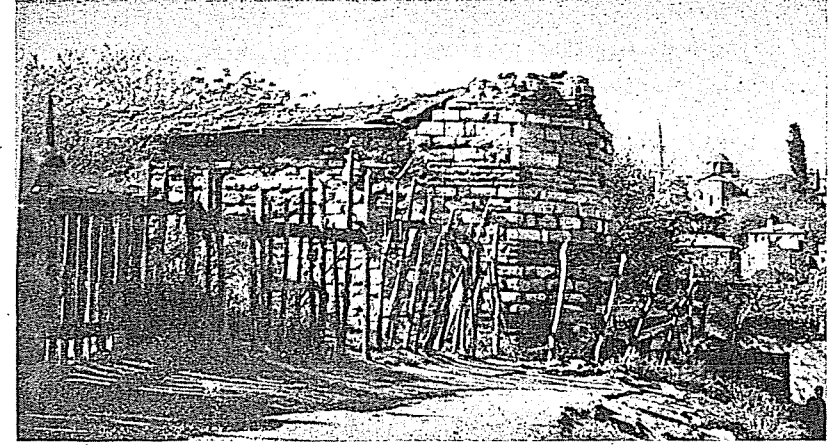
17. *Tarih-i Nâima*, III, İstanbul 1863, s. 133.

18. Tekfur sarayına dair: Mehmed Ziya, *İstanbul Boğaziçi*, İstanbul H. 1337, s. 226-270; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, I, s. 7; J. Hammer, *Constantinople und der Bosphorus*, Pesth 1822, I, s. 196 ve 326; A. M. Schneider - B. Meyer, *Die Landmater von Konstantinopel*, Berlin 1943, II.

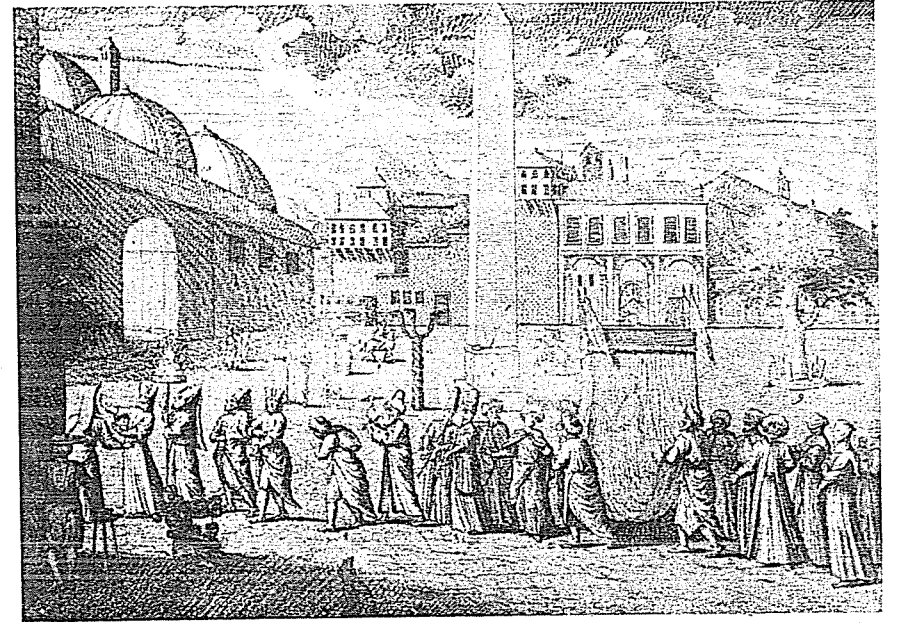
19. *Scriptores rerum polonicarum*, XIX, Krakovia 1907, s. 22.

20. Boğdan sarayına dair: Mehmed Ziya, yukarıda zikredilen eserde; M. Bengescu, *Bogdan Serai in literature și arta romina*, Bükreş 1906; C. Balş, *Bogdan Serai*, Bükreş 1916; A. Golimaş, *Despre capucehaile Moldaviei* (= *Boğdan'lı kapukâhyaları'na dair*) Yaşı 1943.

21. Hubert, *Zatargi Polski z Turcja i poselstwo Hieronima Radziejowskiego* (= *Lehistan ile Türkiye arasındaki savaşlar ve Radziejowski'nin elçiliği*) "Biblioteka Warszawska" II (1858) s. 480.

Resim 3. Boğdan sarayı şapelinin yıkıntısı, şimdiki durumu (1959).
(Foto Reyçman).

Resim 4. XVIII. yıl başlarında Atmeydanı (La Mottraye, *Voyage en Europe, Asie et Afrique*, La Haye 1727'den).

bul'daki ikametgâhına dair en etraflı malzemeyi bulmaktayız²². Elçilik heyeti, daha yolda iken, Çatalcaya geldiklerinde, misafir edilecekleri binaya dair haberi alırlar. Bu habere göre kendilerine bir han tahsis edilecekti. Ancak bu hanın çok kasvetli, karanlık ve fena kokulu olduğunu da elçilik heyeti aynı zamanda duymuş bulunuyordu. Bu haberler üzerine Gninski İstanbul'a gönderdiği bir çavuş vasıtasıyla, kendi şanına lâıyk bir ikametgâh'ın gösterilmesini rica etmişti. Bunun üzerine Babiâli başka bir hanı, misafirhane olarak göstermiştir. Elçilik Ruznâmesi'nden öğrenildiğine göre: "... burası evvelce seğmenler için kullanılmış bir tüccar hanı olup, yeni sıvanmış ve boyanmıştı. Fakat binanın içinde fena bir koku hâkim olduktan başka kasvetli ve dar idi. Hatta bu darlık yüzünden, başka bir hanı daha kira ile tutmak zarureti doğmuştu". Acaba bu ikinci han, Çemberlitaş yakınındaki Vezirhanı mıdır?²³ Bu takdirde diğer han da, caddenin karşı tarafında bulunan Elçihanı olabilir mi? Fakat herşeye rağmen Gninski memnun edilememişti. Yeni bir müracaatı üzerine, Babiâli Leh temsilcisine başka bir han gösterdi. Heyet 31 ağustos 1679 da bu yeni ikametgâha taşındı. Yeni ikametgâh, Fenerli Rumlardan Panayoti âilesinin konağı idi. Bu konağın Galata'da Haliç kıyısında olduğu bilinmektedir²⁴. Gene de Gninski memnun değildi. Galata'nın başka bir yerine taşınmağı istemekten çekinmedi. Fakat Babiâli artık bu isteğe karşılık vermedi. Bir rivayete göre, XVII. yüzyılın sonlarında Leh elçilerinin Galata'da oturdukları bina, Yeni cami yakınında bulunuyordu ve 1696 da yanmıştır.

Karlofça muahedesinden sonra (1699) esas elçi Leszczynski'den önce Rzewski adında bir vekil gönderilmişti. Fakat bu vekil İstanbul'a gelememişti. Babiâlinin ona Edirne'de Defterdar Ahmed Paşa sarayını tahsis ettiğini Raşid tarihi yazmaktadır²⁵. Karlofça muahedesini tasdik üzere İstanbul'a 1700 yılında, Rafal Leszczynski başkanlığında büyük bir elçilik heyeti gelmişti. Bu heyete şehrin en muhteşem ve en güzel saraylarından birini tahsis olundu. Bu saray beş avlulu, denize manzarası olan büyük bir bina idi ve Sultanahmet camii yakınında idi. Elçilik ruznâmecisinin yazdığına göre: "... karşısındaki meydanın ortasında, saray ile cami arasında kaidesinde grekçe ve lâtince yazılar olan bir dikilitaş bulunuyor ve biraz daha ileride, deniz istikametinde, üç yılan başlı ejder şeklinde bir tunçdirek görülüyor-

22. F. Pulaski, *Zrodla do poselstawa Jana Gninskigo* (= *Jan Gniski'nin elçiliği ile ilgili vesikalar*) Varşova 1907, s. 25-36.

23. Vezir hanına dair: Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, s. 325.

24. Panajoti'nin konağına dair: De la Croix, *Mémoires*, II, 210.

25. *Tarih-i Raşid*, I, s. 250.

du²⁶." Bu satırlardan açıkca anlaşıldığına göre, bahis konusu meydan eski Atmeydanı (şimdiki Sultanahmet parkı), cami, Sultanahmet camii ve niha-yet saray da, şimdiki Tapu dairesi sırasındaki Sadrâzam İbrahim Paşa sarayından başka birşey değildi. Bu büyük bina, şehrin en güzel özel saraylarından biri idi²⁷. Diğer taraftan eski bir rivayete göre, Atmeydanı'ndaki yılanlı direğin, başları, işte bu sırada bu kalabalık mâiyete mensup bir kimse tarafından koparılmıştır (Res. 4).

Polonya kralı II. August, 1713 de Mazovia voyvodası Stanislaw Chometowskiyi, Sultan III. Ahmed'e göndermişti. O devre ait bir kayıttan öğrendiğimize göre Babiâli, Chometowski'ye "Eflâk voyvodasının eski sarayını" tahsis etmişti. Gene aynı kayda göre bu saraya, sahibinin azli ve sürgün edilmesinden sonra, Devlet tarafından elkonulmuştu. Chometowski İstanbul'a geldiği sırada, Eflâk sarayının yapılması henüz bitmemişti²⁸. Bu Eflâk sarayı denilen bina nerede idi? Eflâk voyvodası Demetrios Kantemir XVII. yüzyıl sonlarında hakikaten İstanbul'da Defterdarburnu'nda kendisi için bir yalı yaptırmıştı. Bu yalı, XVIII. yüzyıl başlarında mirî mülkiyete (Devlet'e) geçmişti. 1726 yılında Sadrâzam orada Neşedâbad adında bir saray yaptırmış, sonraları da aynı arsa üzerinde Çiftesaraylar denilen sahilsarayları kurmuştu. Bugün bu yerde sadece bir mahzen yıkıntısı görülür²⁹. Fakat Chometowski'nin misafir kaldığı Eflâk sarayı'nın Kantemir'in Boğaziçi'ndeki yalısı olmadığı muhakkaktır. Nitekim, daha sonraki Leh elçilerinden birinin ruznamecisi, Chometowski başkanlığındaki elçilik heyetinin ikametgâhını şu suretle anlatmaktadır: "Mehmed camii karşısında, evvelce Mazovia voyvodası Polonya'nın kralı August'un elçisinin oturduğu saray bulunur, fakat şimdi çökmüş çatısı ile burası boş bir harabe halindedir". Fakat aynı yazar, bu sarayın Atmeydanı yakınında bulunduğunu kaydetmek suretiyle işleri

26. J. D. Karwicki, *Opisanie wjazdu do Stambulu Rafala Leszczynskiego* (= *Büyük elçi Rafal Leszczynski'nin İstanbul seyahatinin ruznamesi*), "Biblioteka Warszawska" III (1882).

27. İbrahim paşa'nın sarayı hakkında: Sedat Çetintaş, *Kervansaraylarımız arasında İbrahim paşa sarayı*, İstanbul 1939; Zariif Orgun, *İbrahim paşa sarayı*, İstanbul 1939; A. M. Schneider, *Das Serai des İbrahim pascha am At-Meidan zu Konstantinopel*, "Revue historique du Sud-Est Européen" (Bükreş) 1941, s. 131-136; İsmail Hakki Konyalı, *İstanbul sarayları*, İstanbul 1942.

28. F. Gosciecki, *Poselstwo wielkie Stanisława Chometowskiego*, (= *Stanislaw Chometowski'nin büyük elçiliği*) Lwow 1732.

29. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *La villa que le prince de Moldavie fit construire au Bosphore au XVIIème siècle*. "La République" (İstanbul) 16-IV-1950; Boğdan sarayı yakınında bulunan bir "Eflâk sarayı" hakkında bk. Golimaş, yukarıda zikredilen eser; İstanbulda bundan başka "Eflâk sarayları" da vardı. Eflâk Voyvoda'sı Seban Kantakuzen Kuruçesmede bir "Eflâk sarayı" yaptırdı, Duka voyvoda ve Maurokordato da birer Eflâk sarayı yaptırmışlardı. Bu husus için bk. N. İorga, *Byzance après Byzance*, Bükreş 1925, s. 187; N. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, XIV, 261-262, 318-319, 455-456, 493, 495; *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, II, s. 252-253, 267-269.

karıştırmaktadır. Belki de Chometowski birbiri peşine iki ayrı yerde oturmuş olabilir. Her ne hal ise, bu çapraşık durum açık surette aydınlanamamaktadır.

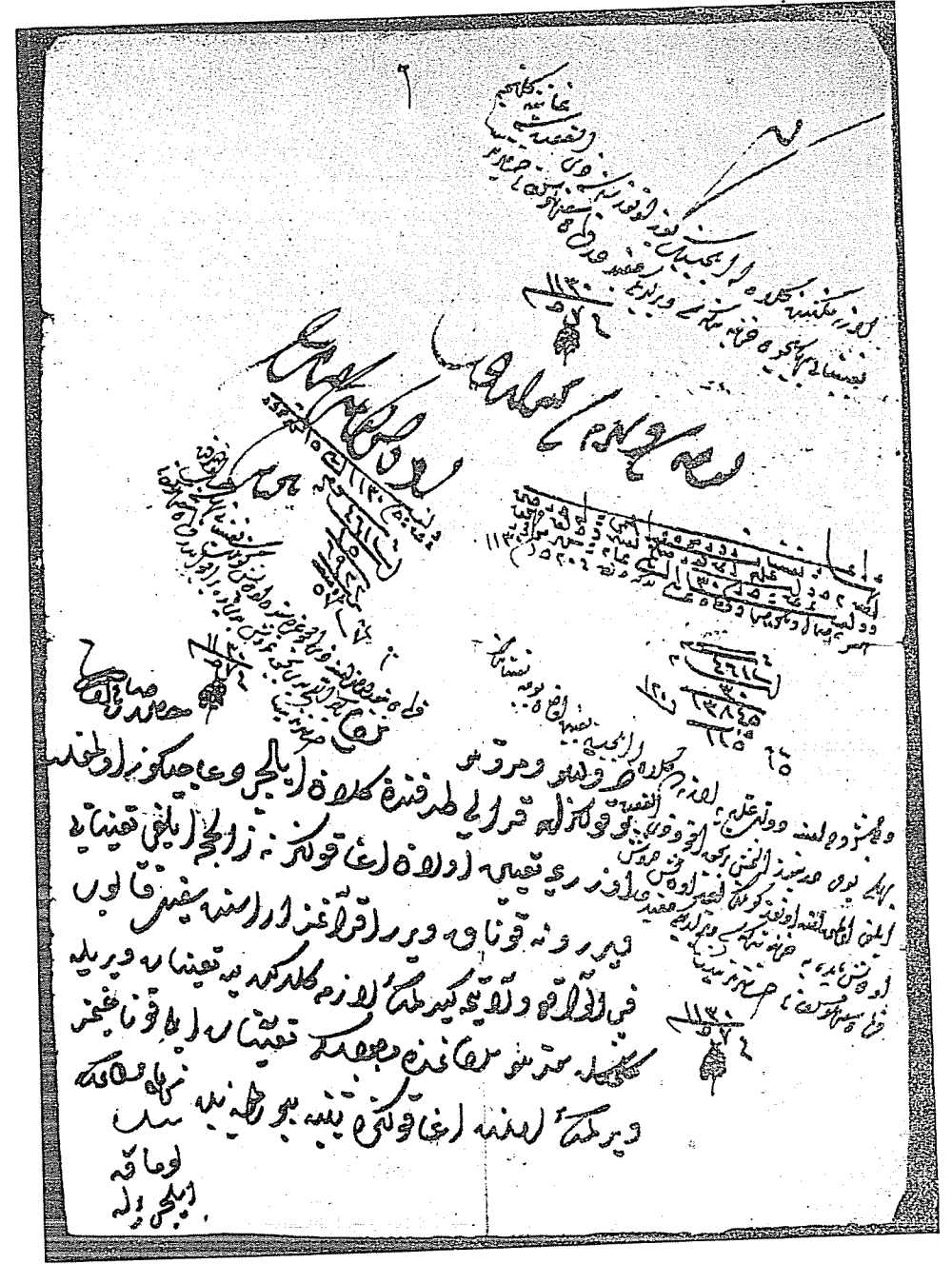
Bütün bu araştırmalarımızdan elde edilen sonuç şudur ki, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar İstanbul'a gelen Lehistan elçileri yalnız Babiâli tarafından gösterilen saraylarda yahud gelişigüzel seçilerek kiralanan hanlarda veya kervansaraylarda misafir edilmişlerdi. Bu tarihe kadar başlıbaşına bir sefaret-hanesi yoktu. Bulgaristan Devlet Kütüphanesi'nin Türk vesikaları bölümünde ilgi çekici bir türk vesikası bulunmaktadır. 1717 tarihli olan bu vesikadan öğrenildiğine göre, Lehistan'ın İstanbul'daki temsilcisi (*résident*) Lomaka (لوماق), Babiâliden gelecek Lehistan elçisi için bir konak, tahsisini rica etmektedir (Res. 5). Şu halde, 1717 de bir konak istenildiğine göre, henüz bu tarihte muayyen bir elçilik binasının bulunmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren, yabancı diplomatların Çemberlitaş'daki Elçihani'nda da artık misafir edilmedikleri bilinmektedir. Harap olarak yıkılan bu han, 1865 de bu bölgeyi mahveden yangına kadar hiç değilse adını muhafaza edebilmişti. Bugün ise hiçbir izi kalmamıştır. XVIII. yüzyılın ortalarında İstanbul'a gelen Lehistan elçileri Beyoğlu tarafında oturuyorlardı. Bir elçilik ruznâmecisi bu hususu şöylece belirtir: "...şimdi elçiler artık İstanbul'da değil, Haliç'in karşı kıyısında Beyoğlu'nda hıristiyanlar arasında oturmaktadırlar"³⁰. Lehistan elçilerinin XVIII. yüzyılda Beyoğlunda ikametlerine dair kaynaklarda hayli bilgiye rastlanmaktadır. Lehistan temsilciliğine vekâlet eden Stadnicki, Beyoğlunda Fransız elçiliğinin komşusu olarak bir yerde ikamet ediyordu. Bu yerin sonraki adı ile Polonya sokağı dolaylarında olması muhtemeldir³¹. 1736 tarihli bir vesikadan öğrenildiğine göre, bu Lehistan *résident*'i, Beyoğlunda içinde ikamet ettiği konağın kira parasının ödenmesini Babiâliden rica etmektedir. Türkiye'ye 1756 yılında gelen, III. August'un elçisi Jozef Vandalin Mniszech Beyoğlunda yaşıyordu. Krakovia'da Czartoryski koleksiyonundaki türkçe vesikalar arasında bulunan hicrî 1169 tarihli (= 1755/56) bir vesikaya göre ise, elçiliğin kiralandığı bir konak için Defterdar günde altmışbeş kuruş ödemiştir. Elçilik maiyeti ise Beyoğlunda değil, şehir dışında bir çiftlikde ve Domuzderesinde yerleşmişti³².

İstanbul'da Lehistan temsilcisi olarak 1759 da bulunan Jozef Podoski'nin elçiliğinden bir sefaretname kalmıştır. Bu vesikaya göre, elçiye Babiâli altı

30. Gotartowski, *Sefaret tarihi*, yazma (neşredilecek) Ossolineum koleksiyonu, Wrocław'da.

31. "Czas" gazetesi (Krakova) 1858, No. 275.

32. Mniszech, *Elçilik ruznâmesi*, yazma, (Polonya) neşredilecek.

Resim 5. Sofya Devlet Kitaplığında Leh ajanı Lomaka'nın 1717 de Babiâliden bir konak istediğine dair vesika.

ev tahsis etmek istemiş, fakat bundan memnun olmıyan Podoski'nin Yaşı'den yolladığı Çerkes adındaki tercümanının arabuluculuğu ile, dokuz büyük evden başka bir de at ahır tahsisini elde edebilmiştir. Lehistan temsilcisinin İstanbul'da kaldığı süre boyunca, bu evlerin sahipleri başka evlere taşınmışlardı³³. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Lehistan elçilerinin evlerine dair en fazla bilgilerin bulunabildiği bir devredir. Podoski'nin sefaretnamesine göre, elçi Eyûp yolu üzerinden Beyoğlu'na geçmiş ve burada kendisine gösterilen konağa yerleşmiştir. Aynı surette, 1766 da gönderilen Tomasz Aleksandrowicz de tahsis edilen bir yerde misafir olmuştu³⁴. Aleksandrowicz'in gelişinden evvel İstanbul'daki *résident* Everhardt, Lehistan krallığı kançılaryasına yazdığı bir mektupda, gelecek elçi için Kardinal Balestrelli'nin evini kiralamaya muvaffak olamadığını, fakat Rumen boyarı Karaca'ya ait konağı kiralayabildiğini bildirir. Bu konak, İstanbul'un büyük yangınlarından 26 Eylül 1767 de vuku bulan yangında tamamen yandığından Lehistan temsilcisi, gene Beyoğlu'nda tüccar Louvard'ın evini kiralarak buraya yerleşmiştir³⁵.

Yeni bir elçilik heyeti için 1776 da tekrar hazırlıklara girilmişti. İstanbul'a gönderilecek olan Boskamp, Everhardt'tan dört ev kiralamasını rica etmişti. Bunlardan bir tanesi elçiye, diğeri elçilik kâtibine, üçüncüsü tercümana, dördüncüsü ise maiyete tahsis olunacaktı. Everhardt, Danimarka ajanı, banker Baron Hübsch'ün kızkardeşine ait evin kiralmasını tavsiye etmişti. Raporunda bildirdiğine göre, burası "... yabancı elçilikler istisna edilecek olursa Beyoğlu'nun en iyi evi idi". Everhardt 14 Eylül 1776 da Reisülküttab Efendiye ziyaret ederek, elçi için kiralanan konak işinin ne durumda olduğunu sorduğumda, kendisine bu işin acele olmadığı ve heyetin İstanbul'a ulaşmasından oniki gün evvel halledilebileceği cevabı verildi³⁶. 1781 de ajan olarak İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılan Dzieduszycki, buradaki Lehistan tercümanı Pichelstein'e yazdığı bir mektupda kendisi için Beyoğlu'nda Timoni ailesinin evini kiralamasını istemişti³⁷. Bu ev Beyoğlu'nun kuzey kısmında İngiliz sefarethanesi ile Büyük mezarlık yakınında bulunuyordu. Nihayet Lehistanın son elçilik heyeti, Kont Piotr Potocki başkanlığında İstanbul'a geldi-

33. Podoski, *Sefaret ruznâmesi*, yazma, Polonyada. Bu konuda bk. J. Reyman, *XVIII. asırda İstanbul'da Leh hayatı*.

34. Aleksandrowicz, *Sefaret tarihi*, yazma, Wrocław'da Ossolineum koleksiyonunda, neşredilecek.

35. Everhardt'ın Boskamp'a Beyoğlundan 28.X.1766 ve 17.IV.1769 tarihli mektupları, Varşova - Devlet arşivi.

36. Boskamp'ın Everhardt'a Varşova'dan 17.VI.1766 tarihli mektubu, Varşova, Devlet arşivi.

37. Dzieduszycki'nin Pichelstein'a Polonyadan 23.III. 1781 tarihli mektubu, Varşova, Devlet arşivi.

ğinde gene Beyoğlu'nda bir konak kiralamıştı³⁸. Elçi, bir konağı satın almayı düşünüyordu. Nitekim *résident* Chrzanowski bir mektubunda, evin simdilik kira ile tasarruf olunabileceğini "... fakat elçinin devamlı ikameti için Cumhuriyet (Lehistan devleti) bir ev satın almağı emrederse..." çaresine bakılabileceğini yazmıştır³⁹. Kiralanan konak, sonraları Leh veya Polonya sokağı adı ile tanınan sokakta bulunuyordu. Arsası, Fransız elçiliğinin bahçesine komşu idi (Res. 6, 7). Piotr Potocki'nin sefaretnamesinden öğre-nildiğine göre "... birgün Fransız elçisi, hizmetkârlarından dolayı Lehistan elçisine şikâyetlerde bulunarak, bunların Fransız devletine ait bu yerde zararlar yaptıklarını..." ileri sürmüştü⁴⁰. Bu Lehistan elçilik heyetinin son tercümanı Chabert, Potocki'nin ikamet ettiği konağın sonraki Polonya sokağında (= *rue de Pologne*) olduğunu kesin ve açık bir surette bildirmektedir⁴¹.

Lehistan devleti temsilcilerinin sanki devamlı olarak burada oturmuş oldukları yolundaki yaygın inanış nereden doğmuştu? Bu sorunun cevabını vermek güç olmasa gerektir. Kont Potocki oldukça uzun süre İstanbul'da kalarak, devamlı bir sefarethane kurmağa çalışmış ve temsilcilik için büyük elçilik ünvanını elde etmişti. Potocki, 1792 de geri dönmüş, fakat elçiliğin kadrosu konakda kalmağa devam etmiştir⁴². Yaşı muahedesinden (1792) sonra, yeni Rus elçilik heyeti daha gelmeden, İngiliz elçisi, Lehistan *résident* ı Chrzanowski'e, bu kirası yüksek ve eski konak yerine, daha ucuz ve mütevazı bir binaya taşınmasını tavsiye etmişti. Zira, Ruslar, gelecek Rus heyeti için, Lehlilerin elindeki Beyoğlu'nun bu bölgedeki en güzel bina olan

38. Sefaret kâtibi kont Stanislav Malachowski hatıratında "Elçi, maiyeti ile birlikte büyük elçiye tahsis edilen saraya ve legasyon azası ise civardaki dört eve indiler" demektedir. Boskamp'ın oturduğu konağın da aynı yerde bulunmuş olması muhtemeldir. Çünkü Leh Kralının hizmetinde bulunan ve 1776-1777 yıllarında İstanbul'daki Lehistan elçiliğinde ikamet eden Alman ressam Kamsetzer Sarayburnu'nu gösteren bir resmini "*vue prise de Palais de Pologne*" olarak adlandırmıştır. Haften Nuriziya sokağındaki boş bir arsadan cenuba bakıldığında aynı manzara görülür. Bu konuda bk. J. Reyman, *Sur l'activité de quelques artistes polonais en Turquie au XIII e siècle*, Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi tebliğleri, Ankara 1959. Fakat bu resmi Varşova'ya döndükten sonra tamamlamış ve bu başlığı o zaman koymuş olabilir (Res. 8).

39. Chrzanowski'nin bu mektubu şurada neşredilmiştir: K. Waliszewski, *Ostatni posel Polşki do Porty Otomanskiej*, (= *Lehistanın Osmanlı devletine gönderilen son elçisi*) I. cilt, Paris 1894.

40. Potocki, elçiliğin elyazması haura defteri. Bu defter Varşovada Krasinski kütüphanesinde bulunuyordu. 1944 de bütün kütüphane ile beraber yakılmıştır.

41. *Ostatni dragoman ambasady polşkiej w Stambule* (= *İstanbuldaki Lehistan sefaretinin son tercümanı*) "Wiadomości Polskie" (Paris) 1856, No. 22 - 23.

42. J. Dutkiewicz, *Polşka a Turcja 1787-1792* (= *1787-1792 yıllarında Lehistan ve Türkiye*), s. 84; Schrader, *Osmanischer Lloyd*'daki makalede Cevdet tarihini zikredip Potocki'nin İstanbulu çok fena durumlarda terkettiğini yazar. Eski bir söylentiye göre sadrazam elçiliğın anahtarlarını rehın olarak almıştı.

konağı kiralamak isteğini gösteriyorlardı. Fakat herşeye rağmen konak Leh-
lilerin elinde kalmağa devam etti.

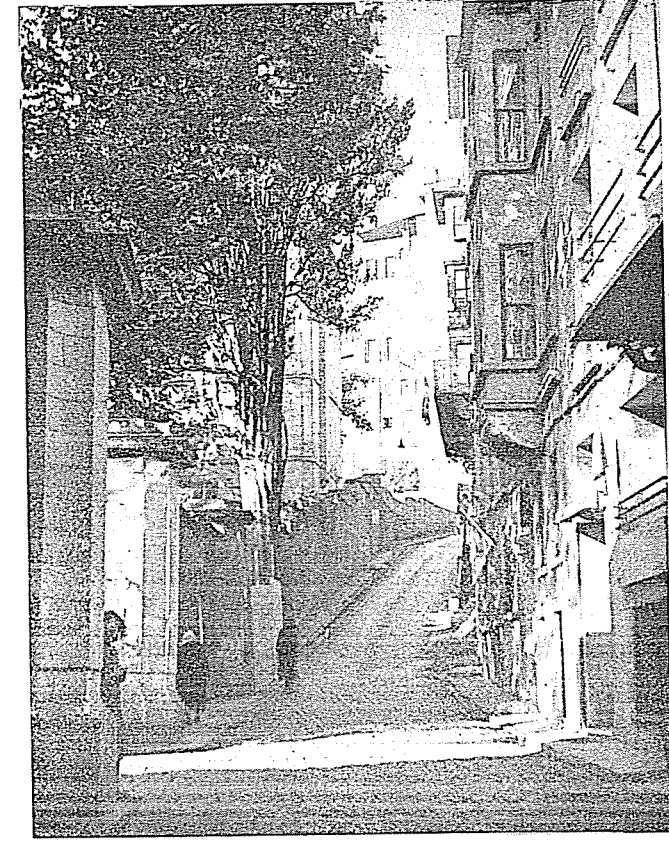
Lehistanın ikinci taksiminden sonra (1793) Rus müdahalesi üzerine Os-
manlı devleti yanındaki Lehistan sefaretı resmen kapanmıştı. Son tercüman
Chabert, arşivi kısmen Rus elçiliğine teslim ettikten sonra kendisi de İngi-
liz elçiliği hizmetine geçmiş fakat "Leh konağı" gene Lehlilerin elinde kal-

Resim 6. Eski Polonya, şimdiki Nuruziya sokağı, sağ tarafta
Lehistan konağının boş arsası (Foto, Reyçman, 1959)

mıştır. Lehistandan gelen ve memleketini kendiliğinden bir ajan gibi tem-
sil eden bir vatanperver, *chambellan* Kayetan Aksak bu konağın idaresini
üzerine almıştı. Binanın cephesini Lehistan devletinin arması süslemeğe de-
vam ediyordu. Bu da tabii idi, zira Devlet-i Osmaniye, Lehistanın taksimle-
rini tanııyordu. Bu eski konakda Aksak, Lehistan'ın üçüncü taksiminden

sonra da kalmağa devam etmiştir⁴³. Kosciusko tarafından 1794 yılında, İs-
tanbul'daki Fransız elçisi Descorches'a gönderilen tercüman Krutta'nın da
burada Aksak'ın yanında kaldığına da ihtimal verilebilir⁴⁴.

Resim 7. Eski Polonya şimdiki Nuruziya sokağı. Solda Fransız
elçiliğinin kapısı ile Fransız Enstitüsünün yan duvarı görülmektedir.
Daha yukarıda Lehistan konağının boş arsası (Foto, Reyçman, 1959).

Lehistanın üçüncü taksiminden sonra, Leh vatanperverleri yabancı mem-
leketlere sığınmışlardı. Bunların çoğu, Lehistanın düşmanlarına karşı çarpış-
mak üzere Fransa Cumhuriyeti tarafından İtalya'da kurulan Lehistan lejyonu-
na katılıyorlardı. Bu mültecilerin yolları Balkanlardan, İstanbul'dan geçiyor-

43. Eabiâli, Aksak'ı misafir gibi muhafaza altında bulundurdu. Buna dair: E. Raczyński, *Dziennik podrozy do Turcji* (= *Türkiye seyahatinin ruznâmesi*) Wrocław 1819, 21; Gasztowtt, *La Pologne et l'Islam*.

44. Krutta hakkında bk. J. Reyçman, *Une famille des drogmans orientaux au service de Pologne*, "Rocznik Orientalistyczny" XXIV, c. 2, (1961).

du. Bu vatanseverlerden biri, sonraları general olan Kazimir Tanski, hatıratında İstanbul'dan şu satırlar ile bahseder: "İstanbul'a vardığımızda, eski Leh elçilik sarayına gittik. Burası ile Aksak Efendi ilgilenmektedir. Bir vakitler debdebeli olan fakat şimdi tamamen boş bir haldeki saray, biz zavallıların sığınağı oldu"⁴⁵. Bu, 1797 tarihli kayıt, Polonya sokağındaki eski Lehistan sefarethanesine dair olan son bilgidir. Sonraları bu konak ne olmuştur? Aksak sonraları, Ortaköy'de bir eve taşınmış ve elçilik arşivinin bir kısmı ile bazı eşyayı götürmüştü. Aksak'ın 1837 de ölümünden sonra bu evraka, Avusturya Büyük elçiliği elkoymuştur⁴⁶. Sahipsiz kalan elçilik konağı ise, bir rivayete göre Avusturya elçiliğinin mülkiyetine geçmiş ve burası Felemenk elçiliğine kiralanmıştır. XIX. yüzyılın başlarında, 1822 veya 1831 de bu bina yanmak suretiyle ortadan kalkmıştır. Bu yangından sonra, eski rivayete göre, arsası komşu Fransa elçiliği ile İtalyan konsolosluğu tarafından benimsenmiştir⁴⁷. Arsanın arta kalan parçası uzun süre boş kaldıktan sonra, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Allahverdi adında zengin bir Ermeni, bu arsa üzerinde üç katlı büyük ahşap bir konak yaptırtmış, nihayet bu ahşap konak da, XX. yüzyılın başlarına doğru yıkıcıya verilerek ortadan kaldırılmıştır. Konağın yeri, şimdi Nuruziya sokağı (eski Polonya sokağı) nın sağ tarafında, Fransa elçiliğinin bahçesine bitişik ve onun üst tarafındaki hâlâ boş duran arsadır. Bu yer, bütün XIX. yüzyıl boyunca çok eski tarihlerdenberi Lehistan elçiliğinin yeri gibi kabul edilegelmiş olduğundan, önündeki sokak evvelce Polonya sokağı olarak adlandırılmış ve İstanbul'un bütün eski haritalarında böylece belirtilmiştir.

Eski Lehistan elçiliğine dair bu rivayet, İstanbul'a uğrayan bütün Lehli seyyahları ilgilendiriyordu. XIX. yüzyılın otuzuncu yıllarına doğru, Lehistanlı bir orientalist, Antoni Muchlinski bu hususda şunları yazmıştır: "Saint Antoine de Padoue adına inşa edilmiş olan kilisenin arkasındaki mahalleye şimdi Leh mahallesi denilmektedir, çünkü evvelce elçimizin evi orada bulunuyordu"⁴⁸. Muchlinski'den sonra İstanbul'a uğrayan diğer bir Polonyalı orientalist, Ignacy Pietraszewski'de şunları yazıyordu: "Aksak, Lehistan konağı adı ile eski bir evi muhakkak surette muhafaza etmek istiyordu. Fakat

45. K. Tanski, *Pietnascie lat w Legionach* (= *Lejyonlarda onbeş sene*) Varşova 1905, s. 21.

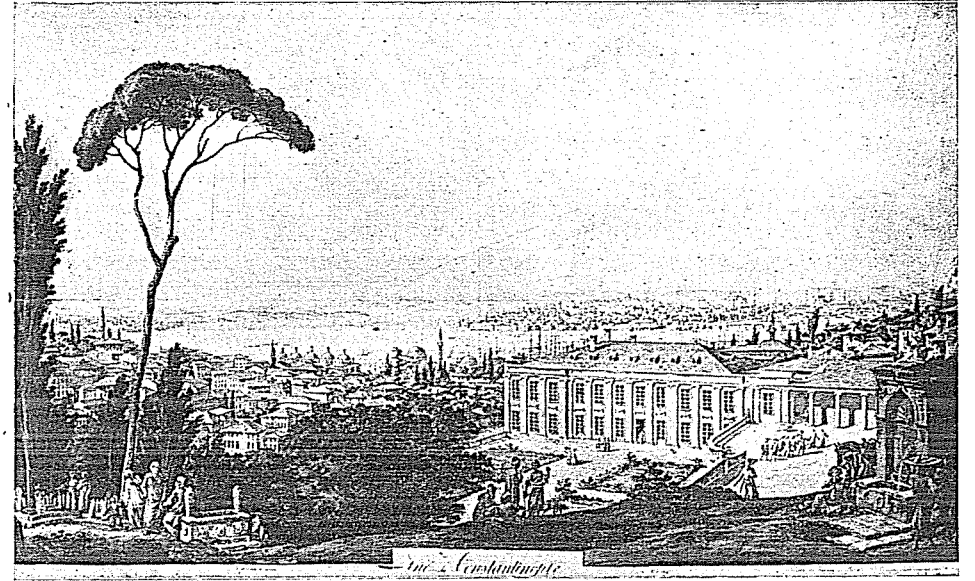
46. Gasztowtt, yukarıda zikredilen eserde. Leh mültecilerinin Pariste bulunan başkanı prens Czertorski, İstanbul ajansından Aksak'ın mirasını sorduğunda "Lehistanın son vekili Aksak'ın evrakına Avusturya büyük elçiliğinin el koyduğu" cevabını aldı. Wereszczyński'nin Czartorski'ye İstanbuldan 17 Eylül 1840 tarihli bu mektubu Krakovya'da Czartorski arşivinde bulunmaktadır.

47. Gasztowtt, aynı eserde, Jan Lepowski'nin hikâyesi, J. Reychman'a 1954 tarihli bir mektubdan.

48. A. Muchlinski, *Materiały do dziejów kościoła polskiego z języków wschodnich* (= *Leh kilisesine dair doğu dillerinde malzeme*) "Pamiętnik Religijno Moralny" 1856.

bunu başaramadı. Burası şimdi Avusturya mülkiyetinde bulunmaktadır ve Felemenk elçiliğine kiralanmıştır. Beyoğlu'nun ana caddesinden hemen hemen Boğaziçi kıyısında Tophaneye kadar uzanan geniş bir arazi içinde büyük bir bina oluşundan dolayı, önündeki sokağa Türkler Polonya sokağı adı ile anıyorlardı. İstanbul'da bulunduğum süre boyunca bu sokaktaki bir evde yaşadım"⁴⁹.

İstanbul'a 1855 de büyük Lehli şair Adam Mickiewicz geldi. Şairin etrafında bulunanlardan bir fransız, Armand Levy, şairin oğlu Mickiewicz Vla-

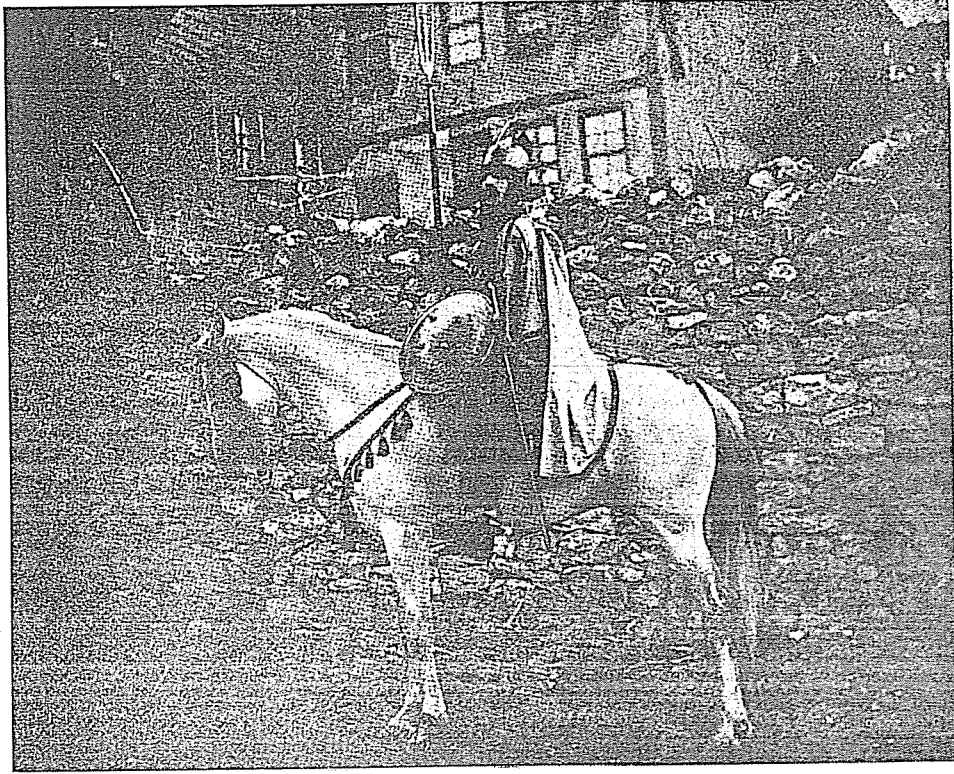
Resim 8. Kamsetzer'in, *Vue de Constantinople prise du Palais de Pologne à Pera* başlıklı, XVIII yy.ın 2. yarısına aid bir resmi.

dislav'a yazdığı bir mektupda "... Rus elçilik binasının -ki Kırım harbi sırasında burada bir Fransız asker hastahanesi yerleşmişti- eski Leh cumhuriyetine ait bir yerde inşa edildiğini, Lehistanın bölünmesinden sonra bu yeri Osmanlı Sultanı hernekadar Rusyaya teslim etmemiş ise de, 1815 de Viyana Kongresinde Çar'ın Polonya kralı ünvanını almasından sonra serbest bıraktığını" bildirmektedir⁵⁰. Geçen yüzyılın sekseninci yılına doğru şöhretli Leh edibi, Henrik Sienkiewicz ile Antoni Zaleski Türkiye'yi ziyaret etmişler

49. I. Pietraszewski, *Wyatek w opisu podróży osmioletniej po Wschodzie* (= *Sekiz yıllık doğu seyahatinden bir bölüm*) "Przyjacieł Ludu" 1846.

50. Bu mektub şu eserde neşredilmiştir: W. Mickiewicz, *Zywoł Adama Mickiewicza* (Adam Mickiewicz'in hayatı) Paris 1876, s. 79.

ve bu eski rivayeti bir defa daha hatırlamışlardır: "Beyoğlu'nda ötedenberi bir *rue de Pologne* (Polonya sokağı) vardır ve bu ad daima muhafaza edilmektedir. Bir vakitler orada Lehistan elçiliği bulunuyordu. Bu elçiliğin son tercümanı Aksak idi... Potocki'nin buradan ayrılmasından sonra da İstanbul'da kalan Aksak, Lehistanın parçalanmasından sonra da bunu hiçbir zaman kabule yanaşmamıştır... Ömrünün sonuna kadar resmen görevinden

Resim 9. Son Lehistan sefaretinin kavası millî kıyafeti ile. Arka planda eski elçiliğin arsası üzerindeki binalar farkedilmektedir.

alınmadığından tercüman sayılmağa devam eden Aksak, hergün muntazam Babıâliye giderek, burada tercümanlara tahsis olunan misafir odasında oturmuştur..."⁵¹

Bu kulaktan kulağa yayılan tradisyon, içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında bile hâlâ yaşamağa devam ediyordu. Bir Polonya dergisinde 1910 da yayınlanan bir fotoğrafta, eski Lehistan elçiliği kavası kıyafeti ile bir

51. A. Zaleski, *Z wycieczki na Wschod* (Doğuya bir seyahatten) Varşova 1887, s. 497-498.

adam görülür. Bu elbise, Lehistan elçiliğinin son kavasının torunları tarafından o güne kadar saklanmıştı. Fotoğrafta arka planda farkedilen binanın eski elçilik konağı olduğu söylenmiş ise de, bu fotoğrafın çekildiği sıralarda artık o binanın durmasına imkân olamayacağına göre, bu belki de Allah-
verdi'nin konağı olabilir"⁵² (Res. 9).

Bu eski ve güzel rivayeti, İstanbul'da yaşayan her Polonyalı şimdiye kadar öğrenmiştir ve yaşamasını sağlamıştır. Tadeusz Gasztowt, Dr. Fruzinski Bey ve Beyoğlu'ndaki eski Lehistan dair hatıraların son muhafızı maalesef bir kaç yıl evvel ölen ihtiyar Jan Lepkowski bu arada sayılabilir. Eski Polonya sokağı bugün Nuruziya sokağı adı ile anılmaktadır, fakat eski efsane, iki millet arasındaki ebedi dostluğun bir şahadeti gibi daima yaşamaktadır.

52. *Z dziejow byleż ambasady polskiej w Konstantynopolu* (İstanbuldaki eski Lehistan sefaretî tarihinden) "Swiat" 11 (1909).

R É S U M É

LA QUESTION DE L'EMPLACEMENT DE L'ANCIENNE
AMBASSADE DE POLOGNE A ISTANBUL

La question de l'emplacement de l'ancienne ambassade de Pologne à Istanbul a été objet de différentes opinions souvent contradictoires. Une tradition vive jusqu'au XXe siècle a donné naissance à l'opinion que la Pologne possédait à Istanbul un palais à elle comme les ambassades des autres pays. Suivant cette tradition, après la chute de l'ancienne République de Pologne, c'était le sultan qui aurait pris la protection de l'édifice de la légation, situé à Beyoğlu /Péra/. Après l'incendie du palais de l'ambassade, les légations voisines - d'après cette tradition - accaparèrent le sol de la légation et c'est ainsi que disparut le dernier vestige de l'ancienne ambassade de Pologne. Mais encore dans une photographie prise au commencement du XXe siècle et publiée dans une revue polonaise, on voyait un neveu d'un soi disant dernier "kavas" de la légation polonaise et derrière lui un édifice de bois, qui devait être le reste de la maison de l'ambassade. A côté de cette tradition, d'autres surgirent parmi l'émigration polonaise: on parlait d'une ambassade de Pologne auprès de Yıldız Köşk et aussi d'un édifice situé à İstanbul, bâti par l'architecte Held, d'ailleurs inconnu des historiens d'art.

En s'appuyant sur les données historiques turques et polonaises, l'auteur essaie d'établir la source de toutes ces traditions. Il constate que jamais une légation polonaise permanente n'a séjourné à Constantinople et par conséquent aucun palais polonais, dont la République de Pologne serait le propriétaire, n'a jamais existé au bord de Bosphore. On ne trouve à ce sujet aucune trace dans les sources d'archives. Bien au contraire, on trouve des mentions que les légations qui arrivaient à Istanbul, louèrent des maisons différentes pour le séjour de leur mission.

Au commencement des relations diplomatiques polono-turques, les ambassades polonaises ont résidé-avec les mission des autres états-dans le "Palais des légations" /Elçi han/. C'est la source de la tradition, liant la résidence de l'ambassade avec l'entourage de "Tavuk pazar"/Le marché des poules/ et de Divanyolu. Ensuite on a loué des palais comme le Tekfur Saray, le Boğdan Saray /Palais Moldave/ et le palais de Ibrahim Paşa, près de At Meydan. C'est depuis le commencement de XVIIIe siècle qu'on procéda à louer de

diverses maisons à Péra. On trouve des sources sur diverses résidences: dans la maison de l'évêque latin Balestrelli, dans une maison d'un marchand de Beyoğlu, Louvard et dans une autre maison située près du coin "des quatre chemins" /Dört Yol/. On demeurait aussi à Belgrad et Domuz Dere. Enfin la dernière ambassade avec le comte Pierre Potocki, arrivé en 1790, a loué une maison près de l'ambassade de France. C'était une maison louée aussi, mais après la revocation de l'ambassadeur elle est restée liée avec le reste de l'ambassade: c'est là que résidait le dernier drogman Chabert, c'est là que s'est installé le drogman Crutta envoyé par le gouvernement révolutionnaire de Kosciuszko /1794/, c'est aussi là que qu'on a établi un centre d'accueil des émigrants polonais qui affluaient en Turquie après la chute de la Pologne et la formation de Légions Polonaises d'Italie /1796-1797/. Enfin c'est là que s'installa le comte Aksak, qui après la chute de la Pologne assumait la tâche de la représentation d'un état polonais non existant et était - on disait - reconnu même en cette qualité par la Sublime Porte. Mais le palais ayant été incendié au commencement du XIXe siècle, le comte Aksak se déplaça à Ortaköy, où il avait une villa de campagne. C'est à son tour la source de la tradition d'une résidence de la légation de Pologne près de Yıldız Köşk. Peut-être, la mission de l'émigration polonaise au milieu du XXe siècle, qui était reconnue par la Porte Ottomane comme mission diplomatique régulière, y avait aussi une résidence.

Tous les voyageurs polonais au XIXe siècle, comme le poète Mickiewicz /mort même en Turquie/, les orientalistes Pietraszewski et Muchlinski, le grand écrivain Sienkiewicz visitaient la petite rue située près de l'ancienne ambassade et appelée alors la rue de Pologne /Leh Sokak/ pour recueillir des traditions à ce sujet. On disait que le terrain où s'élevait jadis le palais de Pologne appartenait à un Arménien Allahverdi, qui voulait y construire un "konak". Mais le terrain est resté vide jusqu'aujourd'hui et on dit même que son hypothèque n'est pas tout à fait claire. Mais aucune source ne donne de suggestion qu'il s'y agissait d'une propriété de l'ancienne ambassade. La rue, appelée ensuite Polonya sokağı est appelée maintenant Nuruziya Sokağı.

Toute cette tradition éclairée par l'auteur, forme une contribution précieuse à l'histoire des relations de la Pologne avec la Turquie, le seul état qui n'a jamais reconnu les partages de la Pologne. Et la protection exercée par le gouvernement turc sur ce morceau du territoire polonais inoccupé, à la rue de Pologne, en serait la meilleure preuve.

Jan Reychman
/Varsovie/